

1847

De Synagoge

32 De Joodse Gemeenschap

Het jaar 1847 was een glorieus moment voor de joodse gemeenschap in Kampen. Dat jaar (5607 in de joodse jaartelling) was de opening van de nieuwgebouwde sjoel, de eerste van een reeks in heel Nederland. Het gebouw was gevestigd op een prominente plek aan de IJssel, op Jeruzalem georiënteerd. Het had een zelfbewuste uitstraling als 'Huis van gebed voor alle volken'. Hier liet een minderheid zien Jood te willen zijn én Nederlander. De gemeenschap nam actief deel aan het economische en sociale leven van Kampen en wist zich tegelijkertijd deel van een verspreide joodse gemeenschap elders. De Nederlands Israëlitische gemeente groeide. In 1875 telde zij een kleine 500 leden, een flinke minderheid indertijd.

Van vervolging tot bevoorrechtting

Al in het begin van de 14de eeuw waren joodse kooplui en geldschietters betrokken bij de economie in de stad. Zij waren waarschijnlijk afkomstig uit

het Rijnland, maar bleven niet lang welkom. Godsdienstfanatici verweten de joden de pest en ander onheil te brengen en brachten hen om het leven (1349-1350). In *memorboeken* – waarin de martelaren en hun gemeenschappen werden herdacht – werd de herinnering aan de joden in de IJsselsteden bewaard. In de volgende eeuwen kwamen er sporadisch nog joden naar de stad. Onder Karel V kregen zij een woonverbod opgelegd en weken zij uit naar Midden- en Oost-Europa.

De vestiging van de Republiek bood kansen aan religieuze minderheden als de joden. De Unie van Utrecht (1579) verbood vervolging op grond van religie. In Oost-Nederland was Kampen in 1661 de eerste stad die joden uitnodigde om zich er te vestigen. Ook in de plannen om de economie van de stad omstreeks 1720 weer vlot te trekken was het kapitaal

en het economisch vernuft van de joden meer dan welkom. Joden konden het klein- en grootburgerschap van de stad kopen. Men kreeg een begraafplaats toegewezen in het Venebolwerk. Aan het einde van de 18de eeuw werden de joodse ‘vreemdelingen’ burgers van de Bataafse Republiek. Voortaan waren ze gelijkwaardig voor de Wet.

Betrokken bij de stad

Joden hebben een bijdrage geleverd aan de leefbaarheid van de stad: aan de economische ontwikkeling, aan het culturele (vooral muzikale) leven en de stedelijke (liberale) politiek. Aanvankelijk lagen de economische bijdragen in de traditionele sfeer: als slager, vehandelaar, bankhouder of koopman van textiel, lommen en metalen. Later maakten joden ook deel uit van de hogere burgerij als fabrikant, arts, onderwijzer of journalist. Joodse ondernemers namen mede het initiatief tot de stichting van de Kamer van Koop-

Het gebouw van de oude synagoge aan de Voorstraat die na 1847 nog tientallen jaren in gebruik bleef als Joodse school.

handel, die onder andere een nieuwe handelskade liet aanleggen, het latere Van Heutzplein.

Een goed voorbeeld van de geëmancipeerde positie van de joodse Kampenaren vormt Salomon David Stibbe (1760-1840). Samen met zijn vrouw Hannah Jacobs was hij houder van de Bank van Lening. Stibbe was lid van het landelijke opper-consistorie van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap en werd in 1813 gekozen tot volksvertegenwoordiger in het Departement van de IJssel. In Kampen was hij in 1822 oprichter van een school voor de joodse jeugd, waar zowel algemeen onderwijs werd gegeven als les in joodse cultuur en geschiedenis. Na 1880 begon de economische neergang van Kampen zich af te tekenen en kromp de joodse gemeente sterk. Van de 252 leden in 1899 waren er in 1940 nog slechts 40 over. Een markante persoon uit deze jaren is Samuel Goudsmit (1884-1954). Hij stamde uit een arm, kinderrijk gezin, en groeide op in de schaduw van de Bovenkerk. Goudsmit debuteerde, intussen Amsterdamer, in 1904 als schrijver van verhalen en romans. In zijn bekendste boek, *Jankef's jongste*, geeft hij treffend de sfeer weer van het joodse leven in een kleine stad als Kampen, met het allendaagse antisemitisme van dien.

Salomon David Stibbe, prominent lid van de Kamper gemeenschap en vertegenwoordiger van de regio in het Nederlands parlement.

Weggevoerd

In 1947 moest de Nederlandsche Israëlitische Gemeente Kampen opgeheven worden verklaard. De gemeenschap was weggevaagd. De Duitse bezetter had al hun verworven rechten weer ontnomen. In november 1942 en april 1943 werd de joodse gemeenschap van Kampen naar concentratiekampen afgevoerd. Van de gedeporteerden keerde niemand terug. Het memorboek van de Tweede Wereldoorlog bevat 133 namen van in Kampen geboren joden: de oudste is Regiena Benjamins-Goudsmit (1853-1943), de jongste Beatrix Wilhelmina Druijff (1938-1943). Na de oorlog werd de synagoge verkocht en verbouwd tot een opslag-

De gedenksteen voor de Joodse burgers van Kampen die niet terugkeerden uit de vernietigingskampen. Voor de Kamper bevolking een plaats van gedenken.

ruimte met grote garagedeuren. In de jaren zeventig groeide het besef dat het verkommerde gebouw een herbestemming diende te krijgen uit respect voor deze bevolkingsgroep. Nu is het een gemeentelijke expositieruimte. Een grote ronde steen op het gerestaureerde gebouw houdt de gedachten wakker aan de oorspronkelijke bestemming. Een permanente expositie op de herstelde damesgalerij roept de geschiedenis in herinnering van de joden die hier in vrede woonden en werkten en zo hun bijdrage leverden aan de bloei van de stad (naar Jeremia 29:7).

Jaap van Gelderen

Bronnen

Gelderens, J. van, 'Een onderbroken herinnering', *Kamper Almanak 2003*, 196-210.

'Kampen, Overijssel', in: J. Michman, H. Beem en D. Michman, *Pinkas*.

Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland (Ede/Antwerpen/Amsterdam 1985) 436-440 met uitgebreide literatuuropgave.